

Н.М.Барановська

**ФОРМУВАННЯ ТА РОЛЬ ДРУЖИН
УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ
У КОНТЕКСТІ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

© Барановська Н.М., 2000

Розглядається один із аспектів військової політики ОУН, зокрема, створення Дружин українських націоналістів як військових частин для боротьби за державну незалежність України в роки Другої світової війни. Показано, що вояки ДУН стали важливим фактором українського національного впливу, а згодом і міцною основою для формування Української повстанської армії.

The paper deals with one of the aspects of military policy of OUN, in particular , creation of Teams of Ukrainian Nationalists as military units for the struggle for state independence of Ukraine during World War II. It is shown that TUN soldiers became an important factor of Ukrainian National influence and subsequently a strong basis for Ukrainian Liberation Army.

До актуальних проблем дослідження Другої світової війни та участі в ній України, без сумніву, належить питання, пов'язане з військовою політикою Організації українських націоналістів. У той час, коли Німеччина планувала перетворити Україну на свою колонію, ОУН шукала шляхів для відновлення українських регулярних збройних сил, які хотіла спрямувати в інтересах відродження нації і держави.

Після падіння Польщі на східноєвропейській арені перебували у пасивному очікуванні дві тоталітарні сили, які в перспективі прагнули знищення одна однієї. Незважаючи на лиховісну ідеологію Німеччини, подальші дії якої важко було передбачити, для усіх свідомих українців найжорстокішим ворогом була більшовицька Росія, яка розв'язала агресію проти України в період Національної революції 1917–1920 рр., тотально знищувала українство в 30-х роках, брутально насаджувала свій диктат в Галичині, що до 1939 р. залишалася острівцем відносної свободи.

На початку Другої світової війни українське національне підпілля набрало організаційних форм. Політичні діячі ОУН пильно стежили за розвитком подій. Можливий конфлікт між Німеччиною та Радянською Росією здавався ОУН прекрасною нагодою для створення власних збройних сил, які за складних і непередбачуваних подій світової війни могли би сприяти відновленню державницьких змагань українців. Намагаючись використати німецький “похід на схід”, ОУН легалізувала свою військову діяльність.

Керівники Організації були переконані, що українська справа переможе лише тоді, коли спиратиметься на національні сили. У мирний час ОУН не могла мати військових загонів, але вона прагнула того, щоби якомога більше людей одержали добру військову підготовку і могли в певний момент стати основою української національної армії. Без власних збройних сил ідея незалежності могла ще надовго залишитися добрим наміром.

ОУН припускала, що Німеччина може надати їй допомогу в утворенні незалежної Української держави і погодиться вишколити військові загони українців, дозволивши їм воювати на фронті проти більшовицької Росії.

З другого боку, діячі ОУН не мали довіри до Німеччини. Вони читали “Майн Кампф”, який Гітлер видав у 1924 році. В ньому говорилось про Україну як майбутню німецьку колонію. Вони пам’ятали, як ганебно віддала гітлерівська Німеччина Угорщині на поталу Закарпатську Україну, а також Росії – Галичину і Волинь після війни з Польщею 1939 року. Тому, у разі ворожого ставлення Німеччини до українських загонів ОУН брала під увагу можливість несподівано перевести їх у статус антинімецької повстанської формації. За свідченням непосреднього учасника тогочасних подій Мирослава Кальби, ОУН “готова була воювати на два фронти, але не в сенсі підтримки одного ворога проти другого, одного окупанта проти другого, а проти обох – за ослаблення обох окупантів України [1, с.16].

Отже, політичний зміст проекту творення українського військового відділу у співдії з німецькою армією полягав у тому, що він мав ствердити виключно державницьку позицію України, яка під час війни на її території не була б пасивною, а сама боролася б за свою самостійність. Українські військові відділи мали чинно доказати, що ОУН готова прийняти допомогу Німеччини, якщо вона буде поважати державну суверенність України.

У 1940 р. був проголошений “Маніфест ОУН”, в якому Організація задекларувала, що веде боротьбу “за свободу Народів і Людини”, і що тільки внаслідок повного розвалу Московської імперії можна “здобути Українську державу та визволити поневолені Москвою народи” [2, с.15].

Після “Маніфесту” у квітні 1941 року II-й Великий Збір ОУН схвалює Військову інструкцію “Боротьба і діяльність ОУН під час війни“, якою постановляє: “Зорганізувати збройну силу, спрямовану на боротьбу ОУН за перемогу Української Національної революції й здобуття Української незалежної держави“ [3, с.16]. “Тільки власна збройна боротьба забезпечить українському народові роль творця власної долі, дасть йому право говорити з іншими вільними народами, засвідчить історичну самобутність українців. Війна між Росією та іншими державами –це для нас тільки пригожа ситуація для збройного зриву проти Москви та відбудови Української держави власними силами українського народу” [4, с.10–11], – говорилося в документі.

Відповідальність за виконання постанов II-го Великого Збору було покладено на Військову референтуру Порводу ОУН, керівником якої був молодий офіцер Роман Шухевич. Він разом із своїм штабом опрацьовував план створення українських військових загонів.

На початку 1941 р. ОУН(р) Степана Бандери встановила через Ріка Ярого (колишній старшина УГА, а потім член головної команди УВО), який тоді представляв Провід українських націоналістів у Берліні, контакт із представниками верховного командування німецької армії (ОКВ) – начальником абверу (служба розвідки і контррозвідки верховного командування вермахту) адміралом В.Канарісом і главкомом сухопутних сил вермахту фельдмаршалом В.Браухічем. На переговорах з ними говорилося про можливість створення української військової частини у складі німецьких військ. Українці поставили умови, що український військовий відділ буде підпорядкований ОУН у політичному сенсі, ця частина повинна боротися проти Радянської Росії і сприяти відновленню незалежності України. Цей військовий відділ “перейде у віддання Української держави, коли вона буде створена, і стане основою української національної армії” [5, с.4–6].

За негативного розвитку подій, Україна від цієї угоди все одно мала практичну користь – модерне вишколення старшин, підстаршин і стрільців, які мали знайти спосіб повернутися у ряди підпілля ОУН для “творення і поповнення її революційної військової сили” [6, с.27].

Представники верховного командування німецької армії погодилися вишколити 700 українців, розділених на два батальйони. ОУН назвала ці батальйони “Дружинами українських націоналістів” (ДУН). Набір до них проводила ОУН(р) С.Бандери, вибираючи найбільш свідомих і дисциплінованих людей з числа членів організації. Багато з них були випускниками старшинської юнацької школи, створеної у 1940 р. референтурою ОУН, що готувалася до відновлення української армії. Школу очолював підполковник Віктор Малець – автор мобілізаційних планів та кількох військових підручників [7, с.45].

За національно-політичний аспект оформлення Дружин українських націоналістів відповідав заступник С.Бандери та політичний провідник ОУН(р) Ярослав Стецько, а за військовий – Роман Шухевич. Головною метою Військової референтури при ОУН було мати хай невеликі, але добре вишколені частини, з яких згодом можна було б черпати кадри для повстанських формацій. Підготовка загонів відбувалася при підтримці абверу. Батальйони мали особливий статус. Абвер не приєднав їх до інших військових частин і не присвоїв їм порядковий номер, а дав кожному батальйону кодову назву – спеціальний відділ “Нахтігаль” (Соловей) і організація “Ролянд”.

Якщо українській стороні потрібна була армія, то Німеччина теж сподівалася дістати з цього вигоду. Остання вважала, що українське військо матиме на населення пропагандистський вплив, а ОУН забезпечить систему інформації про Радянський Союз. У той час, коли Гітлер планував поневолити Україну, певні військові кола Німеччини розуміли, що їй потрібні союзники у війні з більшовицькою Росією, а колоніальні наміри фюрера тільки придбають Німеччині нових ворогів, збільшать воєнні труднощі та унеможливлять військову перемогу [8, с.111]. Приязно настроєні до української справи старшини німецького головнокомандування на чолі з В.Браухічем і В.Канарісом не вірили у можливість німецької перемоги без збройного зриву України та інших пригноблених націй, без визнання Німеччиною їх незалежності і створення національних армій незалежних держав, союзних з Німеччиною. Тому і допомагали у створенні українських військових відділів.

Батальйон “Ролянд” (південний відділ ДУН) організувало бюро ОУН(р) С.Бандери в Австрії у квітні 1939 р. під особистим контролем Р.Ярого. З українського боку батальйоном командував майор Євген Побігуший – професійний офіцер, який закінчив польську старшинську школу (під час війни 1939 р. він попав у німецький полон, а після звільнення вступив до ДУН) [9, с.78].

Батальйон пройшов підготовку у Зауберсдорфі біля Відня. Особовий склад “Ролянда” налічував 350 воїнів [10, с.149]. Вони носили чеську уніформу, яка була подібна до уніформи української армії 1918 року. Підготовку здійснювали офіцери веркрайскомандо XVII Відня. Склад батальйону був неоднорідний. В “Ролянді” служили “бандерівці, мельниківці, петлюрівці та гетьманці” [11, с.88].

Другий український батальйон “Нахтігаль” (північний відділ ДУН) був організований у Кракові теж у квітні 1941 року. В ньому служили тільки бандерівці (всього 330 стрільців) [12, с.149]. “Нахтігаль” проходив військову підготовку в Нойгамері (Сілезія) з початку травня по 17 червня 1941 р. Вишкіл починався кожного дня підняттям українського прапора і завершувався співом української патріотичної молитви. З німецького боку командиром

батальйону став оберштурмфюрер СС Альбрехт Герцнер, з українського – сотник Роман Шухевич, який показав свій неабиякий талант поєднувати принцип суверенітету української політики з надзвичайно складною реальною дійсністю, співвідношенням сил. Р.Шухевич виявився здібним стратегом революційно-політичних повстанських сил у найважчий період української визвольної боротьби. Політичне керівництво “Нахтігалю” здійснював Тодось Оберлендер (майбутній міністр в уряді К.Аденауера).

Обидва українські батальйони були приписані до навчального полку особливого призначення “Бранденбург –800”, підпорядкованого безпосередньо начальнику “Абвера –2” Лахузєну (саботаж, диверсії в тилу противника, за лінією фронту і т.п.) [13, с.166].

Перед Дружинами Українських Націоналістів, якими були “Нахтігаль” і “Ролянд”, німці поставили такі завдання: забезпечувати безперешкодне пересування німецьких військ українською територією, не окупованою німецькими військовими, зокрема, роззброювати радянські загони, що з’являтимуться неподалік шляху пересування та охороняти транспорт з військовополоненими. Ніякі поліційні обов’язки на окупованій німцями території батальйонів не стосувалися.

Згідно з планом Проводу ОУН, українські легіони мали першими увійти до Києва після втечі більшовицької армії. В Києві за ініціативою ОУН мало відбутися проголошення самостійності української держави. У разі негативного ставлення Німеччини до соборності українських земель і державної незалежності України, ДУН забов’язані були покинути німецьке військо і перейти у підпілля у вигляді повстанської одиниці.

Але політичні події розвивалися в іншому напрямі. Після нападу Німеччини на СРСР батальйон “Ролянд” був висланий з Австрії на Україну через Румунію і Молдавію. Біля залізничної гілки Проскурів-Одеса загін простояв три тижні [14]. На час повернення його особовий склад становив 9 офіцерів і 274 рядових. П’ятдесятьом перекладачам, відрадженим до економічних служб, була заборонена будь-яка політична діяльність [15, с.151].

Вояки батальйону “Нахтігаль”, перейшовши кордон біля Перемишля, разом з першими німецькими частинами вступили до Львова 30 червня 1941 р. Північний відділ ДУНу одразу ж виявив свою державницьку спрямованість. Він допомагав місцевому населенню організувати українську адміністрацію, налагодити співпрацю з місцевою підпільною сіткою ОУН, що масово розповсюджувала в час проголошення Української держави у Львові прокламацію Крайового Провідника ОУН Легенди – Климова із закликом негайно організувати власну збройну силу та готуватися до боротьби на два фронти, якщо німці не визнають самостійності України [16, с.6].

Перебуваючи у місті, вояки “Нахтігалю” забезпечували охорону стратегічних об’єктів (радіостанції, залізничного вокзалу, цитаделі), безпеку членів національного уряду. Вони відкривали тюрми, спілкувались з українським населенням, для якого воїни з українськими нашивками уособлювали надії на українську державну перспективу. Утримуючи під своїм контролем радіостанцію, саме дружинники “Нахтігалю” повідомили Україну і увесь світ про подію історичної ваги – проголошення державної незалежності у Львові 30 червня 1941 року.

Вояки батальйону “Нахтігаль” отримали у Львові благословення від митрополита Андрея Шептицького. Їх патріотизм, рішучість у відстоюванні українських інтересів створювали не тільки відчуття української військової присутності, а й ілюзію певних українських політичних перемог.

7 липня 1941 р. батальйон “Нахтігаль” був висланий німцями зі Львова і направлений через Тернопіль-Станіслав на Галичину, де взяв участь у важливих боях у районі Браїлова біля Вінниці [17, с.89].

Лише після того, як ДУН у поході на схід опинилися далеко від Львова, німецька окупаційна влада відважилася на арешт Державного правління України на чолі з його прем'єром Ярославом Стецьком. Це означало, що короткочасне проголошення української державної незалежності у Львові не було б можливим без присутності українського військового фактора, що уособлював у собі легіон “Нахтігаль”.

Після арешту німцями Крайового уряду Української держави у Львові серед особового складу Дружин українських націоналістів почалися заворушення. З огляду на такі події Р.Шухевич як дійсний командир обох частин ДУН (“Нахтігаль” і “Ролянд”) подав головному німецькому командуванню заяву, що українські курені не можуть більше залишатись у складі німецької армії [18, с.22].

Тоді з боку Німеччини почалися прямі спроби втягнути українські військові частини в рамки німецької політики. У серпні 1941 р. обидва батальйони були зняті з фронту і відкликані до місця свого формування. Коли, зокрема, “Ролянд” прибув до Форкошан (Румунія), він був оточений німецькими кулеметами і роззброєний. Потім його переправили в Маєрлінг біля Відня.

У жовтні 1941 р. в м. Франкфурт-на-Одері ДУН були переформовані в один 201-й батальйон охоронної поліції під командуванням Р.Шухевича, який уже виконував не провідну, а другорядну роль. Згодом німці перекинули український батальйон у Білорусію для боротьби з партизанами. Через рік його повернули до Львова, де він був розформований відповідно до контракту 1 грудня 1942 р., а офіцери-українці були заарештовані. Р.Шухевичу і багатьом його побратимам пощастило втекти і вони приєдналися до Української повстанської армії.

Таким чином, Дружини українських націоналістів відіграли особливу роль у формуванні військової сили українського визвольного руху в роки Другої світової війни, стали важливим фактором українського національного впливу, зокрема у зв'язку з проголошенням акту про відновлення української державності.

Будучи незмінно українським мілітарно-політичним чинником, ДУН у потрібний момент стали не тільки дієвим антинімецьким, а й антиросійським військовим фактором.

ДУН згуртували свідомих українських патріотів, які, присягнувши на вірність Україні, готові були віддати життя за її державність і незалежність. Вояки ДУН пройшли добрий військовий вишкіл, набули твердої виправки і практичного військового досвіду, засвоїли організаційну військову стратегію і тактику. Ці знання були використані у формуванні та розгортанні боротьби УПА, для якої Дружини українських націоналістів дали не тільки стрижневий командний і рядовий склад, а також основу для вироблення власних організаційних та оперативних прийомів.

1. Кальба М. *Ми присягали Україні ДУН 1941–1943 рр.* – Львів, 1999. 2. Кальба М. *“Нахтігаль” (Курінь ДУН). У світлі фактів і документів.* – Денвер, 1984. 3. *Там само.* 4. Мудрик – Мечник С. *ОУН в Україні і за кордоном під проводом С.Бандери.* – Львів, 1997. 5. *Дружини українських націоналістів у роках 1941–1942.* – Мюнхен, 1953. 6. *Збірник на пошану генерала Романа Шухевича.* – Мюнхен, 1990. 7. *Верига В. Полковник [дивізії “Галичина”] Віктор Малець // Розбудова держави.* – 1996. – № 1. – С.43–47. 8. *Дужий П.*

Степан Бандера – символ нації. Ескізний нарис про життя і діяльність провідника ОУН: У 2 ч. – Львів, 1996. – Ч.ІІ. 8. Колісник Р. Військова управа та українська дивізія “Галичина”. Діяльність Військової Управи та німецька політика відносно українських національних збройних сил в роках 1943–1945. НТШ в Канаді т.40.30. – Соруґһ, 1990. 10. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. – Париж – Нью-Йорк. – Львів, 1993. 11. Брицький П.П. Україна у другій світовій війні(1939–1943 рр.). – Чернівці, 1995. 12. Косик В. Україна і Німеччина у другій Світовій війні. 13. Нюрнберґський процес: Сб. матеріалов. – М., 1989. – Т.3. 14. Ортинський Л.О. Група Південь т. зв. “Ролянд” // Свобода. – 1960. – 24 черв. 15. Косик В. Україна і Німеччина у другій Світовій війні. 16. Брицький П.П. Україна у другій світовій війні. 17. Дружини українських націоналістів в 1941–42 роках. 18. Брицький П.П. Україна у другій світовій війні. 19. Кальба М. Ми присягали Україні. ДУН 1941–1943 рр.

І.М.Сало

ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ДРУЖИН УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

© Сало І.М., 2000

Досліджено історію створення Дружини українських націоналістів напередодні і в роки Другої світової війни.

The paper dedicated to the history of creation of the Ukrainian Nationalists Brigade (Drushyna) on the eve and during World War II.

У радянській історіографії штучно панувало твердження, що ОУН спільно з німцями намагалися насадити фашизм на території України, а Похідні групи ОУН, батальйони “Нахтіґаль”, “Роланд”, сформовані з українських буржуазних націоналістів, причетні до масових вбивств мирних громадян України.

Орієнтації на Німеччину не було, незважаючи на те, що інтереси Німеччини після Версалью та інтереси українського народу в дечому збігалися. Інколи могла виникнути думка, що Німеччина за певних обставин була б спроможна відіграти в завоюванні волі України певну позитивну роль. Врешті ця держава майже ніколи не заперечувала здогадок про орієнтацію на неї. Їй це було вигідно. Навпаки час від часу в німецькій пресі позитивно висвітлювано українські національні прагнення. Німці розповсюджували карти з визначенням українських територій тощо.

Слід звернути увагу на становище політичних сил у самій Німеччині після 1933 р., тобто тоді, коли до влади прийшли фашисти. На відміну від Радянського Союзу, де всевладною була Комуністична партія – фактично, її верхівка, в Німеччині крім гітлерівської партії, яка, наслідуючи більшовиків, прагнула монополюю панувати, досить могутніми були генералітет і офіцерство.

Представники німецького командування адмірал Канаріс і генерали Браухіч, Райхенау та інші розуміли, що без збройного виступу України та інших уявлених націй тоталі-